

چشم انداز رشد اقتصادی

♦ دکتر زهرا کاویانی
تحلیل‌گر اقتصادی

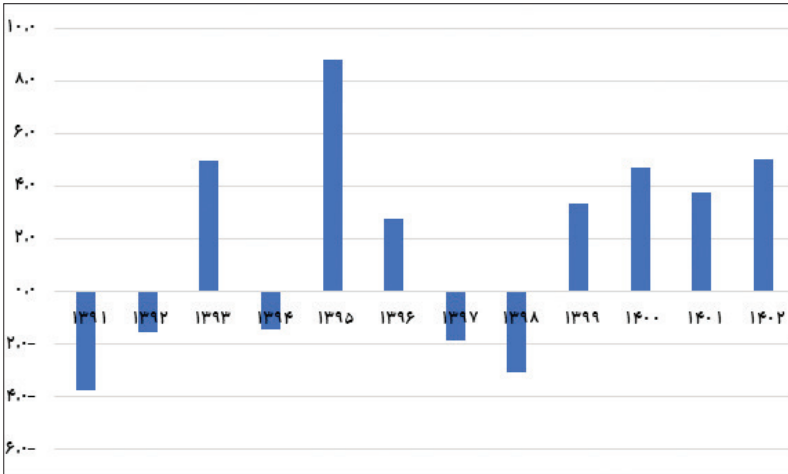
نتیجه افزایش رفاه خانوار را موجب شود؛ به‌عنوان مثال چهار سال رشد اقتصادی ۳ درصدی اثر مثبت به مراتب بیشتری از یک سال رشد اقتصادی ۱۲ درصدی دارد. به همین جهت سیاست‌های اقتصادی باید در جهت پایدارسازی رشد اقتصادی باشد. یعنی رشد اقتصادی پایدار ایجاد کند. بررسی‌ها در خصوص رشد اقتصادی نیز باید با تأکید به این موضوع باشد که آیا رشدهای اقتصادی پایدار است؟ چه اقداماتی می‌تواند پایداری رشد اقتصادی را تضمین کند؟

همان‌طور که در نمودار شماره (۱) مشخص است تا سال ۱۳۹۸ رشدهای اقتصادی منفی و مثبت در سال‌های مختلف یکدیگر را خنثی کرده‌اند. حتی بهبود روند اقتصادی سال‌های پس‌اقدام که بری دو سال رشد اقتصادی مثبت به

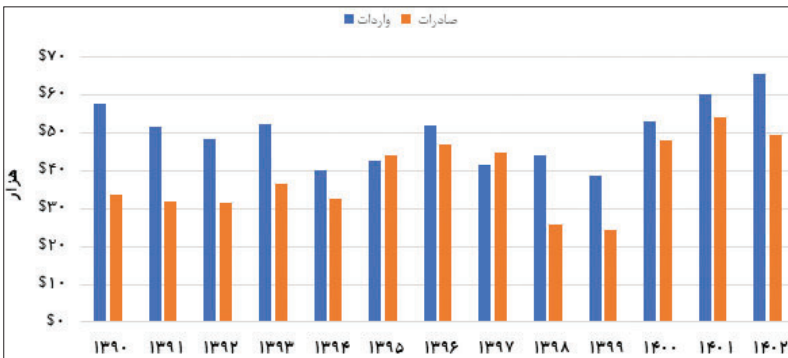
رشد اقتصادی در دهه ۹۰ روند پرنوسانی را طی کرده است. از رشدهای منفی بزرگ در سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ تا رشد مثبت در حدود ۹ درصدی در سال ۱۳۹۵ را در کارنامه دارد. با این حال رشد اقتصادی از سال ۱۳۹۹ تا ۱۴۰۲ برای اولین بار در دهه نود برای چهار سال پیاپی مثبت بوده است. این موضوع در حالی از اهمیت ویژه برخوردار است که یک رشد اقتصادی پایدار حتی در ابعاد نه‌چندان بزرگ نسبت به رشدهای مثبت بزرگی که با رشدهای منفی بزرگ همراه می‌شود از اهمیت بسیار بیشتری برخوردار است. اساساً رشد اقتصادی پایدار است که می‌تواند بهبود در وضعیت کسب‌وکار، بهبود در وضعیت بازار کار و در

همراه داشت، برای سال‌های بعد آن نیز نتوانست دوام پیدا کند. حال با این تصویر ارائه شده از رشد

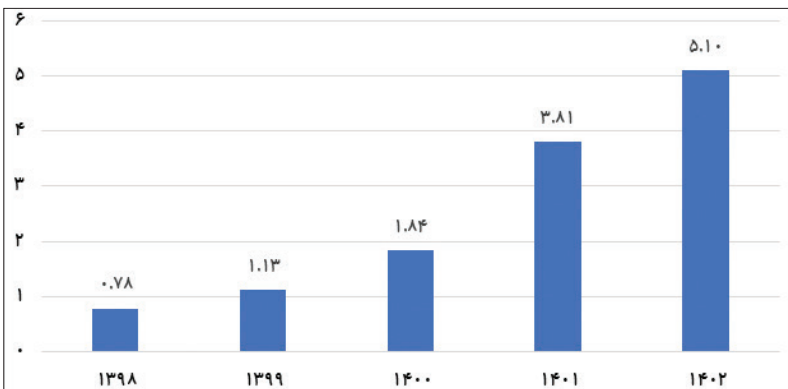

نمودار شماره (۱) رشد تولید ناخالص داخلی به قیمت بازار (رشد اقتصادی) - درصد (منبع: بانک مرکزی بخش آمار و داده‌ها، حساب‌های ملی فصلی)

نمودار شماره (۲) واردات و صادرات گمرکی (میلیارد دلار) (منبع: گمرک جمهوری اسلامی ایران)

نمودار شماره (۳) واردات قطعات منفصله خودرو (میلیارد دلار) (منبع: گمرک جمهوری اسلامی ایران)

است. همین موضوع سبب رشد برخی از صنایع شده است. بنابراین رشد درآمدهای نفتی پیشران رشد اقتصادی بوده و در این میان افزایش واردات

دلار در سال ۱۳۹۸ به بیش از ۵ میلیارد دلار در سال ۱۴۰۲ رسیده است (نمودار شماره (۳)). واردات قطعات مونتاژی در صنعت لوازم‌خانگی نیز رشد قابل‌توجهی داشته

اقتصادی، سؤالی که ایجاد می‌شود آن است که آیا چهار سال رشد اقتصادی سال‌های ۱۳۹۹ تا ۱۴۰۲ نیز با منفی‌های بزرگ‌تری همراه خواهد شد و یا به بیان دقیق‌تر چه باید کرد که رشدهای اقتصادی برای سال‌های آتی نیز دوام داشته باشد؟

برای پاسخ به این سؤال، خوب است تا پیشران‌های رشد اقتصادی در این سال‌ها را بررسی کنیم. از سال ۱۳۹۹ به بعد چند اتفاق در اقتصاد ایران رخ داده که رشدهای اقتصادی را رقم‌زده است:

۱- افزایش در فروش نفت: فروش نفت ایران از سال ۱۳۹۹ به بعد در پی تغییر در مناسبات بین‌المللی افزایش یافت. صادرات نفت ایران از زیر ۵۰۰ هزار بشکه در روز به حدود ۲ میلیون بشکه در روز در سال ۱۴۰۲ رسید. این افزایش در فروش نفت از یک‌طرف رشد ارزش افزوده بخش نفت و در نتیجه رشد اقتصادی را به همراه دارد، اما از طرف دیگر سرریز نفت در سایر بخش‌های اقتصاد نیز رشد اقتصادی را سبب شده است.

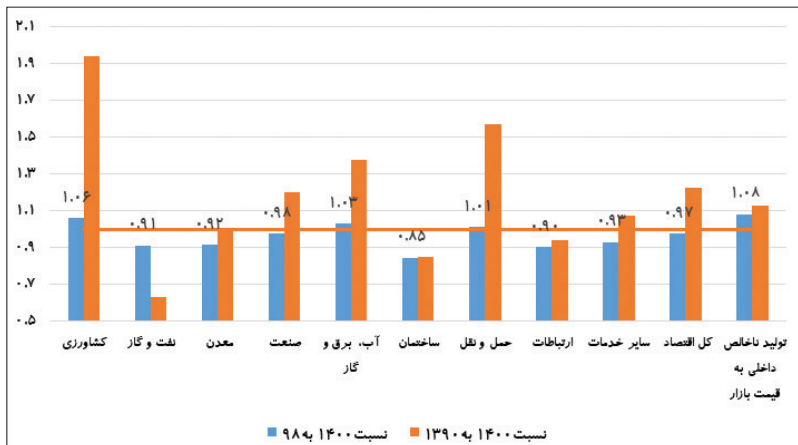
۲- افزایش واردات کالاهای غیرمصرفی: همانطور که در نمودار شماره (۲) مشاهده می‌شود با وجود آنکه از سال ۱۳۹۷ به بعد واردات اکثر کالاهای مصرفی ممنوع شده، اما واردات کل افزایش فراوانی یافته است. این موضوع به آن معنی است که مواد اولیه موردنیاز تولید بیشتر از قبل در دسترس بوده است. افزایش درآمدهای نفتی و افزایش درآمدهای ارزی باعث شده تا واردات در سه سال گذشته با رشد بسیار زیادی همراه باشد. بنابراین بخشی از رشد اقتصادی کشور طی سال‌های اخیر ناشی از رشد واردات بوده است.

۳- رشد صنایع مونتاژی: ممنوعیت واردات برخی از کالاها مانند لوازم‌خانگی و خودرو در کنار رشد درآمدهای ارزی موجب رشد صنایع مونتاژی در کشور شده است. به‌عنوان مثال واردات قطعات منفصله خودرو از ۷۸۰ میلیون

سرمایه در سال ۱۴۰۰ نسبت به سال ۱۳۹۸ در بسیاری از بخش‌ها منفی بوده است. همان‌طور که در نمودار شماره (۴) مشخص است، در حالی که تولید در سال ۱۴۰۰ نسبت به سال ۱۳۹۸ در حدود ۸ درصد رشد داشته، اما موجودی سرمایه کل اقتصاد کشور ۳ درصد کاهش یافته است. یعنی رشد تولید نه تنها منجر به رشد سرمایه‌گذاری خالص نشده بلکه بالاتر بودن نرخ استهلاک سرمایه نسبت به نرخ سرمایه‌گذاری باعث شده تا موجودی سرمایه در مجموع در کشور کاهش یابد.

نکته قابل توجه در نمودار شماره (۴) کاهش موجودی سرمایه در بخش نفت و گاز در سال ۱۴۰۰ نسبت به هر دو سال ۱۳۹۸ و ۱۳۹۰ است. موجودی سرمایه در بخش نفت و گاز در سال ۱۴۰۰ نسبت به سال ۱۳۹۸ در حدود ۴۰ درصد کاهش یافته است. این موضوع زنگ خطری حتی برای رشدهای اقتصادی مبتنی بر نفت است. به این معنا که بخش نفت و گاز ایران حتی در صورت رفع همه محدودیت‌های بین‌المللی برای صادرات نفت، به‌مانند قبل توان تولید و صادرات را ندارد.

بنابراین در یک جمع‌بندی کلی در حالی که به نظر می‌رسد رشد اقتصادی در سال‌های آتی به‌راحتی در دسترس نباشد. بخش نفت و گاز ایران به حداکثر توان خود رسیده و در بهترین حالت و در کمترین محدودیت‌های بین‌المللی، بازهم نمی‌تواند متضمن رشد در آینده باشد، مگر این‌که سرمایه‌گذاری قابل‌توجهی در این بخش صورت گیرد. سایر بخش‌های اقتصاد ایران نیز به علت کاهش موجودی سرمایه، نمی‌توانند به‌عنوان موتور محرکه اقتصاد ایران قرار گیرند. از این‌رو هرچند ممکن است رشدهای اقتصادی به‌صورت نوسانی (یک سال منفی بزرگ و یک سال مثبت بزرگ) به دست آید، اما دستیابی مستمر به رشدهای اقتصادی ۴ تا ۵ درصدی برای سال‌های آتی تقریباً محال به نظر می‌رسد. ♦♦

نمودار شماره (۴) نسبت موجودی سرمایه ثابت ماشین‌آلات در ۱۴۰۰ نسبت به ۱۳۹۰ و ۱۳۹۸ (منبع: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران)

اقتصادی و سایر مؤلفه‌ها اثرگذار است) میزان سرمایه‌گذاری است. اگر درآمدهای نفتی منجر به افزایش سرمایه‌گذاری در کشور شده باشد، می‌توان امیدوار بود که با افزایش موجودی سرمایه به‌شرط ثبات در وضعیت اقتصاد کلان، ظرفیت بالقوه اقتصاد کشور افزایش یافته و در نتیجه رشد اقتصادی پایدار و بلندمدت را به همراه داشته باشد. نگاهی به وضعیت تشکیل سرمایه ثابت و بویژه سرمایه‌ی ثابت در ماشین‌آلات نشان می‌دهد که تشکیل

بخش نفت و گاز ایران به حداکثر توان خود رسیده و در بهترین حالت و در کمترین محدودیت‌های بین‌المللی، بازهم نمی‌تواند متضمن رشد در آینده باشد، مگر این‌که سرمایه‌گذاری قابل‌توجهی در این بخش صورت گیرد. سایر بخش‌های اقتصاد ایران نیز به علت کاهش موجودی سرمایه، نمی‌توانند به‌عنوان موتور محرکه اقتصاد ایران قرار گیرند. از این‌رو هرچند ممکن است رشدهای اقتصادی به‌صورت نوسانی (یک سال منفی بزرگ و یک سال مثبت بزرگ) به دست آید، اما دستیابی مستمر به رشدهای اقتصادی ۴ تا ۵ درصدی برای سال‌های آتی تقریباً محال به نظر می‌رسد.

نیز به رشد تولید ناخالص داخلی بدون نفت کمک کرده است، با این شرایط، چشم‌انداز رشد اقتصادی چگونه می‌تواند باشد؟ در پاسخ به این سؤال، ابتدا باید در نظر گرفت درآمدهای ناشی از فروش نفت تا چه زمانی می‌تواند منجر به رشد اقتصادی شود؟

همان‌طور که اشاره شد صادرات نفت ایران در سال ۱۴۰۲ تا دو میلیون بشکه در روز نیز رسیده است. داده‌های تاریخی با توجه به وضعیت صنعت نفت و گاز و همچنین نیاز داخل نشان می‌دهد که مقدار دو میلیون بشکه در روز برای صادرات نفت و گاز تقریباً حداکثر توان صادراتی کشور است. بنابراین نمی‌توان انتظار افزایش قابل‌توجه درآمدهای نفتی در کوتاه‌مدت را داشت.

عدم افزایش قابل‌توجه درآمدهای نفتی در کوتاه‌مدت، باعث می‌شود تا واردات نیز نتواند رشدهای بالایی را تجربه کند و از این‌رو رشد اقتصادی ناشی از افزایش واردات که در بالا در خصوص آن صحبت شد که هم باعث رشد اقتصادی همه صنایع شده و هم رشد صنایع مونتاژی را به همراه داشته است، نیز دوام چندانی ندارد.

اما موضوع دیگری که می‌تواند منجر به رشد اقتصادی و متضمن آن در سال‌های آتی باشد (صرف‌نظر از محیط کلی اقتصاد کلان و بی‌ثباتی‌های آن که بر رشد